

Sihâm-ı Kazâ'da Hakaret Unsuru Olarak Hayvanlar

Abdullah Eren*

*"Bu kadar cürmile sen sag olasıñ da yine ben
Vâcibü'l-katl olam ey bahtek-i azlem a köpek"*

Sihâm-ı Kazâ, Nef'î'nin bakış açısıyla; kötüler üzerine atılmış kaza oklarına benzeyen hicviyeleriyle, -yöneldiği âlemin bir yansıması olarak, her ne kadar 'bu kubbede hoş bir sadâ' bırakmasa da- adına yakışır biçimde varlığını sürdürmektedir. Fakat felek, yayını *Rüstemane* çekip kötüler âlemine oklar yağdıran ve bu okları zaman zaman kendine doğrultan; kolladığı zalimlere hakaret etme cüretini(!) gösteren şairi, bu eserin sahibini vurmakta gecikmemiştir.

Hakaret, kişi, grup, karakter, nesne, kavram, davranış vb. hakkında edep ve nezaket sınırlarını ihlal edecek şekilde saldırı, sataşma ve alaya alma tarzında, görünüş, karakter, soy vb. ile ilgili olarak oluşturulan incitici tavırların genel adıdır. Hakaretlerde genel gaye intikam almak, muhatabı üzme ve küçük düşürmektir.

Hakaretler beden dilinden, çeşitli nesnelere kadar geniş bir alanda; alaydan küfre kadar değişik biçimlerde ve derecelerde ortaya konulabilir. Yeri, kullanım gayesi ve oluşturduğu etki bakımından gülme, susma, tükürme, oturma, el hareketleri, resim, bitki, hayvan ve daha birçok unsura hakaret özelliği yüklenebilir.

Hakaretlerin büyük bir kısmı söz yoluyla gerçekleştirilir ve çoğu zaman abartı yönü ağır basan benzetmelere dayanır. Toplumda bu benzetmelerin çoğu deyimleşerek anonim bir hüviyet kazanır ve zihinlerde aşağı yukarı aynı çağrışımları yapar. Mesela 'öküz herif' ifadesi kullanılarak yapılan bir hakarete 'öküz'ün karşılığının ileri derecede kabalık ile duygu ve anlayış bakımından yoksunluk olduğu, 'çam yarması' ile iri cüssenin kastedildiği herkes tarafından bilinir. Hakaret sözleri temelde, gerçek veya yakıştırma sıfatların abartısı veya vurgulanmasına dayanır, bazen 'ahlaksız', 'kalleş' ve 'geveze' gibi doğrudan; bazen de 'çulsuz', 'kalın kafalı' ve 'şom ağızlı' gibi deyim ve 'kâfir', 'pislik' ve 'kahpe' gibi benzetmeye dayalı ifadelerle oluşturulan dolaylı anlatımlar şeklindedir.

Toplumlarda hakarete karşı olumsuz bir tavır sergilenir. Din, ahlak ve görgü kuralları hakaret etmeyi hoş karşılamaz. Buna paralel olarak, aynı durum edebiyatta da görülür. Böyle

olmakla birlikte, hakaret ifadeleri Türk Edebiyatında başta hicviyeler olmak üzere çeşitli türler içerisinde doğrudan veya dolaylı biçimde yer almaktadır.¹

Divan şiirinde hakaret ifadeleri en yaygın biçimde *rakip* ve *zahit* gibi olumsuz tipleri hedef alır. Divanların özellikle gazel kısımlarında bu tiplerle ilgili olarak yapılan yergilerde *şeytan*, *köpek*, *domuz*, *eşek* gibi varlıklar zikredilerek yapılan hakaretler adeta sıradanlaşmıştır. Bununla birlikte divanlardaki yergilerde *kinaye*, *ta’riz*, *istihza*, *istidrak* gibi söz sanatlarının yardımıyla hakarettten ziyade nükte ve mizah ön plana çıkar.² Nezaket sınırlarının iyice ihlal edildiği, küfür dolu manzumeler mecmualarda yer alır. Bu mecmualarda *hicviye*, *hezl*, *nükte*, *latife*, *şehrengiz* ve *sergüzeştname*ler bir araya getirilmiştir.³

Bu türler içerisinde özellikle hicviyeler müstehcenlik, küfür ve hakaret bakımından oldukça ileri seviyededir. “Divan şairleri, lütfunu bekledikleri kimseleri nasıl mübalağalarla övmüşlerse, sevmedikleri, yahut zarar gördükleri kimseleri de o nispette yermişlerdir. Bunlar, yermekte mübalağaya kaçmakla kalmamışlar, yererken ağız dolusu küfretmekten de çekinmemişler ve bu vadide küfrün son haddine varmışlardır.”⁴

Hicviyelerde, yerilen kişiler sık sık olumsuz kavram, şahıs, varlık vb. ile ilişkilendirilir ve bunlar içerisinde hayvanlar önemli yer tutar. Tıflî’nin Nef’î hakkındaki mısraı;

Ulemâ düşmeni hıznîr Yezid ibn-i Yezid “Âlimler düşmanı domuz, Yezid oğlu Yezid”

Fâzıl Paşa’nın Ziyâ Paşa hakkındaki beyti;

Bir köpek dişli teres hâin-i dîn ü devlet

Devletin nân ü niam azgunudur ol kâfir “O kâfir bir köpek dişli teres, din ve devlet haini; devletin ekmeği ve nimetleri ile azmıştır.”

Osmanzade Tâib’in Nâbî ile hemşehrileri için yazdığı beyit:

Hemşehrilerin tâ o kadar kesreti var kim

* Yrd. Doç. Dr. Abdullah Eren, Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu.

¹ Hicivle ilgili olarak Tâhirü’l-Mevlevî (Tâhir Olgun) ve Hoca Neş’et’in görüşleri bir yönüyle, hakarete gösterilen tepki olması açısından dikkat çekicidir. Tâhirü’l-Mevlevî, hicviyeyi ‘rezillikleri açıklamak ve rezilleri teşhir için yazılan yazılar’ olarak tarif eder ve bu türdeki eserlerde edebe riayet etmek gerektiğini vurgular. Aksi takdirde sövülmüş ve rezil etme yerine rezillik yapılmış olunacağını belirtir (bk. *Tâhirü’l-Mevlevî, Edebiyat Lûgati*, hzl. Kemâl Edip Kürkcüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s. 53, 54.). Hoca Neş’et hiciv ve mizahı çirkef olarak nitelendirir ve bunlara benzer türlerde şiirler yazmaktan çekinmek gerektiğini söyler. (bk. Ahmet Mermer, Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ yayınları, Ankara 2005, s. 40).

² Bu söz sanatlarının kullanımını ilgili olarak bk. Mine Mengi, ‘Divan Şiirinde Yergi Amaçlı Söz Sanatları’, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ yayınları, Ankara 2000, s. 81-90.

³ Metin Akkuş, “Eski Türk Edebiyatında Hiciv”, *Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları*, Fen-Edebiyat Fakültesi yayınları, Erzurum 2000, s. 61.

⁴ A. Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, 4. baskı, İstanbul 1984, s. 511.

Nâbî'nin evi şimdi katır hânına benzer "Hemşehrileri o kadar kalabalık ki Nâbî'nin evi şimdi katır hanına benzer."

bu tarz kullanımların sadece bir kaçıdır.⁵

Eski Türk Edebiyatında hiciv denince ilk akla gelen şair Nefî ve ilk akla gelen eser Sihâm-ı Kazâ'dır. Nefî bu eserinde kendisine kötülüğü dokunan ve Osmanlı'nın kötüye gidişinden sorumlu tuttuğu devlet adamlarını ve bunlarla ilişkisi bulunan kişileri, bir kısım sanatçı, zümreleri ve daha birçok kişiyi hicveder.

Hicvettiği kişiler karşısında dik ve korkusuz bir tavır sergiler, kendisine yapıldığını düşündüğü haksızlıklar karşısında savunma değil saldırı konumundadır. Devlet adamlarını hicvederken korkusuz ve acımasız bir şekilde kılıç kullanan güçlü bir savaşçı, diğer şahısları, özellikle şairleri hicvederken ise avıyla oynayan canavar gibidir.

Sihâm-ı Kazâ'da⁶ genel gaye muhatabı rezil etmek, intikam almak ve had bildirmektir. Nefî, eserinde, tabiat itibarıyla zalim, aşağılık ve cahil, görünüş itibarıyla iğrenç ve meymenetsiz düşmana 'dil kılıcıyla',⁷ 'helak edici zehir gibi olan sözleriyle',⁸ 'kazâ oklarına benzeyen mısraları ve güçlü tabiatının hamleleriyle',⁹ 'katliam yaparcasına'¹⁰ saldırır. Bu saldırı ona göre tamamen haklıdır ve gaza hükmündedir:

İ'tikâdumca gazâ eyledüm inşâallah

Hak bilür yok yere ben kimseye sögmem a köpek (I-3-55) "İnancıma göre inşallah gaza ettim. A köpek! Allah bilir, ben kimseye yok yere sövmem."

Sihâm-ı Kazâ hakaret bakımından yoğun bir muhtevaya sahiptir. Şair, yer yer küfrün en ileri derecelerine varacak şekilde muhatabına hakaret eder. Hakaretlerde cinsel sapma, namussuzluk, dinsizlik, pislik, nesebin bozukluğu, fesatlık, çirkinlik gibi ithamlar sık sık söz konusu olur. İthamlar önemli ölçüde, muhatabı *eşcinsel*, *kadın satıcısı*, *dışkı*, *şeytan*, *dev*, *gulyabani* gibi unsurlara benzetmek suretiyle gerçekleştirilir. Bu tarz anlatımlarda *eşek*, *köpek*, *domuz* gibi hayvanlar sıklıkla başvurulan hakaret unsurlarıdır.

⁵ Alıntılar ve konuyla ilgili başka örnekler için bk. *age.*, s. 511-517.

⁶ Bu çalışmada Sihâm-ı Kazâ'nın, Metin Akkuş, *Nefî ve Sihâm-ı Kazâ*, Akçağ yayınları, Ankara 1998, adlı kitaptaki metni esas alınmıştır. Kitapta, Sihâm-ı Kazâ metni biri 'Kasideler, Kıta-i Kebireler, Terkîb-i Bendler, Tecî-i Bendler'; diğeri 'Kıta ve Rübailer' olmak üzere iki ana bölümde verilmiştir. Bu kitaptan alıntı olan ve dipnotlarda atıfta bulunulan ifade, mısra, beyit ve dörtlüklerle ilgili olarak yapılan numaralandırmada ilk numara (I- veya II-) ana bölümü, ikincisi manzume, üçüncüsü ise beyit numarasını göstermektedir. İki rakamdan oluşan numaralandırmalarda ilk rakam ana bölüm, ikincisi dörtlük numarasıdır. Dört rakamlılar, bentlerden oluşan manzumeler içindir ve ikinci numaradan sonra gelen Romen rakamı manzumenin bent numarasını, son rakam beyit numarasını işaret etmektedir.

⁷ II-2.

⁸ II-51.

⁹ II-1.

¹⁰ I-2-52.

Nefî'nin muhatabını yererken hayvanları kullanmasının başlıca sebebi, ondaki insanlık dışı olarak gördüğü karakter ve davranışlardır. Hayvan kullanmak suretiyle yapılan hakaretler muhatabın akıl ve idrakten yoksunluğu, kabiliyetsizliği, kötülüğü, zarar vericiliği, utanmazlığı, şeref ve namustan uzak oluşu, boğazına düşkünlüğü, vücudunun çirkinliği ve pisliği gibi yönlerini vurgulamaya yöneliktir.

Şair, sahip olduğu karakter ve sergilediği davranışlarla insanlıktan çıkmış olduğunu düşündüğü kişi için hayvan ve diğer mahluklara dayalı hakaretleri niçin yaptığını ima edencesine bir beyitte okuyucuya şunları söyler:

Başlayam vasfına ol zâlim-i bî-pervânuñ

Böyle mel'ûnı olur mı görîñüz insânuñ (I-5-II-12) "O utanmaz zalimin özelliklerini anlatmaya başlayayım, -ki- insanın böyle melunu olur mu görün."

Sihâm-ı Kazâ'da hakaret unsuru olarak *eşek, köpek, domuz, maymun, ayı, beygir, fil, tilki, çakal, sırtlan, bebr -kaplana benzer bir canavar-, keçi, geyik, sığır, akbaba, kuzgun, baykuş, yarasa, tavuk, ördek, leylek, timsah, akrep, kaplumbağa* ve *ejderha* olmak üzere yirmi beş adet hayvana yer verilmiştir.

Eşek

Sihâm-ı Kazâ'da muhataba hakaret edilirken en yaygın kullanılan hayvan *eşektir*. Eşek genel itibarıyla; akılsızlık, anlayışsızlık, cahillik, kabalık, yemeye düşkünlük, kadın düşkünlüğü, namussuzluk, uğursuzluk, kötülük ve rezillik ile bağlantılı olarak başvurulan bir hakaret unsurudur.

Eşek zikredilerek yapılan hakarete çok defa akıl ile idrakten yoksunluk ve cahillik esas alınır. Eşeklik tabiatına sahip olanda akıl olsa bile o yine de delilerin başında gelir.¹¹ Anlayışsız kişi eşek gibi olmakla birlikte eşekler böylelerinin yanında bilgin sayılır:

Bir harı var ki kendiden mollâ

Koltuğında Mutavveli görünür (I-6-42) "Bir eşeği var ki, koltuğunda Mutavvel'i görünür, ondan daha molladır."¹²

¹¹ I-6-7.

¹² Bu beyit Ekmekçizade Ahmet Paşa hakkındadır. Eşek, onun mülazımı için yapılmış bir benzetmedir. Kitap taşıyan eşek benzetmesi genel itibarıyla; bilgisi olmasına rağmen bunu davranışlarına yansıtamayan, okumuş cahiller için yapılır. Bu benzetme bir Kur'an ayetinde şöyle yer almaktadır: "Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayanların durumu, kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın ayetlerini yalanlayanların durumu ne kötüdür. Allah zalim toplumu doğru yola iletmez." (Cuma-5)

Mutavvel, Arap Edebiyatı ile ilgili meşhur bir kitaptır. Bu eser, eşekle birlikte zikredilerek cahillik timsali, uğursuz ve rahatsız edici ses sahibi olan eşeğin bile muhataba göre daha bilgin ve belagat sahibi olduğu anlatılmak istenmiş, böylece cahillik mübalağanın guluv derecesi ile ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra 'mutavvel'

Hâl böyleyken bu tür insan cahilliğinin farkında değildir, kendisini zamanın mükemmeli görür. Bundan da kötüsü bu özellikleri taşıdığı hâlde, zamanenin çoğu bu eşeği asrın en faziletli hocası kabul eder.¹³ Sözleri eşek anırması gibi manasızdır ve ahde vefa göstermez. İlimden nasipsiz olduğundan cünüpken imamlık yapar. Fakat aslında bunu bile yapacak kadar bilgisi yoktur.¹⁴ Cahillik onu dinsizlerin başı yapar:

Ey tabîb-i münecim-i câhil

Hak bu kim turfa-şekl-i mübhemsin

Seyyid iseñ de ey har-ı bahtek

Seyyid-i mülhidân-ı âlemsin (II-64) "Ey cahil münecim tabip! Hak bu ki anlaşılmaz, acayıp, münafık birisin. Ey uğursuz eşek! Seyit isen de âlemdeki dinsizlerin seyidisin."¹⁵

Şair, muhatabı dinden-doğruluktan sapma derecesinde had safhalara ulaşmanın bir ifadesi olarak, Deccal'i sırtına alıp kırk günde dünyayı dolaşacağına ve olağanüstü özelliklere sahip olduğuna inanılan eşeğe benzetir:

Sen kadar har da olur mı 'acabâ dünyâda

Harsin ammâ har-ı Deccâl ile tev'em a köpek (I-3-53) "A köpek! Acaba dünyada senin gibi eşek var mıdır? Ancak –sıradan bir eşek değil- Deccal'in eşeği ile denk bir eşeksin."

O, zaten eşek olmasa da Deccal'in eşeğine seyis olur veya o eşeğin peşinden giderek Deccal'e uyar. Fakat buna gücü yoktur, yakalandığı 'berş' illeti onu kuvvetten düşürmüştür:

Tüvânâ olsa olurdu har-ı Deccâle har-bende

Veli berş âfetin almış teninde kalmamış kuvvet (I-14-4) "Gücü olsa Deccal'in eşeğine seyis olurdu. Fakat berş afeti -abraş hastalığı- sebebiyle vücudunda kuvvet kalmamış."¹⁶

kelimesinin 'uzatılmış' anlamı dikkate alındığında; beyitte, eşeğin cinsel organına işaret edildiği ve şairin bu şekilde, 'molla geçinen bu mülazımın eşekliği apaçık ortadadır.' demek istediği de söylenebilir. Aynı kişi hakkında benzer ifadeler için bk. *Maymun*.

¹³ I-6-43, I-6-44.

¹⁴ II-115, II-110.

¹⁵ Eşeğin dinsizlik, münafıklık ve uğursuzluk ile ilgili olarak zikredilmesinde onun şeytanla olan münasebeti esas alınmıştır: Nuh peygamber tufandan önce hayvanları gemiye bindirirken; eşek sıra kendisine geldiği hâlde, şeytan kuyruğuna asıldığı için gecikir. Bunun üzerine Nuh ona "Gir ya mel'un!" diye seslenir. Böylece şeytan da onunla birlikte gemiye biner. (Hikaye için bk. İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 3. baskı, Akçağ yayınları, Ankara 1995, s. 232-233.). Ayrıca, eşek anırması ile ilgili "Merkebin anırmasını işittiğinizde de şeytan(in şerrin) den Allâh'a sığınınız (ve: Eüzü bi'llâhi mine's-şeytâni'r-racîm, deyiniz). Çünkü merkep şeytan görmüş (de öyle anırmış) dır. (*Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, C. IX, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 6. baskı, Ankara 1981, s. 67.) mealindeki bir hadis de bu münasebeti vurgulamaktadır.

¹⁶ Beyitte geçen 'har-bende' ifadesi; seyis anlamına gelmekle birlikte -'bende' kelimesinin *bağlı, kul ve köle* gibi anlamlarından hareketle- eşeğin yedeği, sıpası, hizmetçisi ve kölesi olarak da değerlendirilebilir.

'Berş âfeti' bir cilt bozukluğu olan abraş hastalığını karşılamakla birlikte, afyon müptelalığı anlamına da gelir. 'Berş'in bir diğer anlamları arzu ve gönül istegidir, dolayısıyla bu kelime şehvetle ilişkilendirilebilir. Bundan hareketle vücutta meydana gelen zayıflığın cinsel bozukluğa da dayandırıldığını söylemek mümkündür.

Bu ahir zaman eşeğine karşılık bazılarının eşekliği veya eşekle bağlantısı, mitolojiye göre hayvanları kısım kısım yeme ve yük taşıma için sınıflandıran İran hükümdarı Huşeng¹⁷ tarafından tescillenmiştir. Bazılarının ki ise İsa Peygamber¹⁸ zamanından kalmadır:

Devlet ile birbirinden farkı var ise eger

O har-ı Deccâl ü bu har-bende-i Huşeng idi (I-4-8) "Ulaştıkları paye itibarıyla bunlar arasındaki tek fark birinin Deccal'in eşeği, diğerinin Huşeng'in eşeğinin seyisi olmasıdır."

Saňa nisbetle har-ender- har iken Veysî de

Yaraşur dense har-ı 'Îsî-i Meryem a köpek (I-3-52) "A köpek! Sana nispetle -seninle yakınlığı münasebetiyle- eşeğin âlâsı olan Veysî'ye, Meryemoğlu İsa'nın eşeği dense yaraşır."

Bu beyitlerden anlaşılacağı üzere şaire göre 'eşeklik bâkîdir', kalıcı bir karakter özelliğidir. Bununla birlikte şair, bir beyitte, insanların gördükleri muameleler karşısında eşeklik durumunun değişkenlik arz edebileceğini ifade eder. Bazı insan kendisine verilen telkinle eşeklikten kurtulurken, bazıları gördüğü ihsan ile eşekleşir:

Mûsâ begi etdi har iken sohbetüñ insân

Bir hırka ile Fâ'izî-i rindi har etdüñ (II-104) "Sohbetin Musa Bey'i eşek iken insan etti. Bir hırka ile rint Fâ'izî'yi eşek ettin."¹⁹

Eşek olarak vasıflandırılan kişi kaba ve aşağılıktır, şereften mahrumdur.²⁰ Öyle kalın kafalı ve boğazına düşkündür ki 'haysiyet' kelimesini duysa yem zanneder:

Ne Türk idrâki yok iz 'ânı yok bir kaltabân hardur

Yenür sanur 'alef gibi añılsa nâm-ı haysiyyet (I-14-3) "Ne Türk! Akli ve anlayışı bulunmayan namussuz bir eşektir. Haysiyet kelimesi anılsa, alef -yem, saman- gibi yenir -bir şey- zanneder."

Haysiyetsizliğin -namussuzluğun, şerefsizliğin- eşek zikredilerek ele alındığı mısralarda sıklıkla, Nef'î'nin 'Kırlı Nigâr' dediği dönemin kadın şairlerinden Geredeli Nigâr devreye girer. Kırlı Nigâr öyle maharetlidir ki müftüyü bile eşek eder:

Neçe müftüyi eşek etmiş o bir cādûdur

¹⁷ Huşeng hakkında bilgi için bk. Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ yayınları, Ankara 2000, s. 176.

¹⁸ İsa peygamberin bebekken annesiyle birlikte bir eşeğe binip Kudüs'e geldiği, dini yaymak için yine bir eşeğe binerek yolculuk yaptığı rivayet edilir. (bk. Pala, *age.*, s. 233.)

¹⁹ Beyitte 'bey' asalet, ağırbaşlılık ve anlayışlılık göstergesi olarak kullanılmış; 'dünya işlerine aldırmanın' anlamına gelen 'rint'e ise berduşluk, görgüsüzlük, fakirlik ve açgözlülük anlamları yüklenmiştir. Bu şekilde, eşeklikten kurtulma ve eşekleşmede kişilerin mizaç, asalet ve konumlarının önemli faktörler olduğu ima edilmiştir.

²⁰ I-2-37, I-5-63, I-1-24, I-14-18.

Saňa ne ey har-ı lâ-yefhem ü sersem a köpek (I-3-35) "O, nice müftüyü eşek etmiş bir cadıdır. Ey anlayışsız, sersem eşek, a köpek! Sen de ne oluyorsun ki?"

Kirli Nigâr, özellikle müftü ve mollaları kendine hedef seçer veya bu tür kadının oyununa onlar gelir. Şair bu durumu, 'müftü ve molla değilim ki beni eşek etsin.'²¹ diyerek ifade eder.

Eşeklikle itham edilmekten, Kirli Nigâr ile bağlantısı bulunan diğer kişiler de payını alır. Nef'î, bu bağlantıdan hareketle Bahsî'nin kahpe teftişine memur olduğunu, o kadının büyü ile eşekleştiğini ve elinden gelse o kahpeyi sırtına alıp gezdireceğini söyler.²² Benzer bir durum Gürcü Mehmet Paşa için de söz konusudur; şair, o 'kirli fahişe'yi Paşa'nın sırtına bindirip teşhir etmek hevesindedir.²³

Eşek tabiatlı olanların iyilikle münasebeti olamaz. Çünkü bunlar uğursuz, karakersiz ve kabiliyetsizdir.²⁴ Bu türden bir insanın sadarete bulunması Osmanlı'ya yakışmaz.²⁵ İnsanlık makamın yüksekliği ile ölçülmez. Başa geçmekle eşek adam olmaz. Anlayışı kıt, ahmak bir eşeğin devlet yönetiminde bulunması büyük yanlışlıktır:

Sadr-ı a'lâda görüp ol harı âdem sanmañ

Gürcinüñ yestehidür yerine ...dı gitdi (II-114) "O eşeği sadarete görüp insan sanmayın. Gürcü'nün dışkıdır, yerine...dı gitti."

Gidersün bu har-ı ebleh-firîbi sadr-ı dîvândan

Geçürsün yerine bir âsaf-ı pâkîze-iz'ânı (I-2-55) "-Padişah- bu ahmak aldatan eşeği sadaret makamından azletsin. Yerine temiz anlayışlı bir veziri geçirsin."

Böyle insanlarla arkadaşlık edilmemelidir. Onlarla iyi ilişkileri bulunanın kendisi de eşektir.²⁶ Şair böyle birini -Gürcü Paşa'yı- methetmekle eşeklik yaptığını,²⁷ fakat daha sonra tövbe-kâr olup onu hicvetmek suretiyle intikam alarak bu durumu telafi ettiğini söyler:

Hele ben tâ'ib oldum hicv ile hem intikâm aldım

Eger Veysî o harlikde kalursa yine erzânî (I-2-48) "Ben tövbe-kâr olup hem hiciv ile intikam aldım. Eğer Veysî o eşeklikte devam ederse, yine layığı bu."

²¹ I-3-39.

²² II-16, II-17, II-18.

²³ I-3-31.

²⁴ II-113, II-61.

²⁵ I-4-15.

²⁶ I-13-20, II-58, II-78.

²⁷ I-2-40, II-43.

Eşek şekil itibarıyla, çirkinlik anlatımı ile ilgili olarak zikredilir. Gürcü Paşa'nın ağız, pis görünüşü ve genişliği ile bostana benzer. Çürümüş dişleri ise bu bostana korkuluk olarak dikilmiş eşek başı gibidir.²⁸

Köpek

Sihâm-ı Kazâ'da köpek zikredilerek yapılan hakaretler muhatabın genellikle saldırganlık, kırıcılık ve hasar vericilik yönüne dayandırılır ve özellikle Gürcü Mehmet Paşa'ya mahsus kılınır. Eserde Gürcü Paşa hakkında 'köpek' redifli altmış dört beyitlik bir manzume yer almaktadır.

Nef'î'nin, köpeği özellikle Gürcü Paşa'ya mahsus kılmasının sebebi, bu kişinin kendisine acımasızca saldırdığını düşünmesidir. Şair, Paşa'nın kendisini yok yere üç defa azlettiğini ve onun yüzünden ölüm fermanının çıktığını söyler.²⁹ Gürcü Paşa'yı 'dururken beni tekrar niçin incittin, kudurup beni yine ısırdın'³⁰ diyerek saldırganlık ve inciticilik bakımından azmış-kudurmuş köpekle özdeşleştirir ve kendisini incitmesine karşılık bu 'köpek' redifli hicviyeyi yazdığını ifade eder.³¹

Köpek tabiatlı olan kişi, insan değeri bilmez. Kapısına varanı kuduz it gibi dalar.³² Aç gözlüdür, başkalarının elinde bulunanı kıskanır ve fırsatını bulduğunda, anında kapar:

Bu çok gördü baña devletle yağmâ-yı mansıbdâ

Koca samson gibi kapdı elümden bir dilim nânı (I-2-38) "Bu memuriyet bolluğunda bana saadetle bir dilim ekmeği çok gördü, koca samson³³ gibi elimden kaptı."

Köpeklik alametlerinden bir diğeri de başkaları tarafından kışkırtılmaya müsait olmaktır. Gürcü Paşa'yı kışkırtıp şairin üzerine salan Kirli Nigâr'dır:

Soñra tuydum seni ol fâhişe kuşkurduğunu

Hak belâsın vere ol fâhişeye hem a köpek (I-3-29) "A köpek! Sonra seni o fahişenin kışkırttığını duydum. Hak o fahişenin de belasını versin."

Bu saldırı karşısında sessiz kalmak mümkün değildir.³⁴ Şair kendisine saldırılması sebebiyle dil kılıcını çekmiş, hicvetmek suretiyle Paşa'yı âdeta baştan ayağa yaralamıştır. Fakat buna rağmen o, hâlâ sapaşğlam durmaktadır:

²⁸ I-2-15.

²⁹ I-2-24, I-3-17.

³⁰ I-3-28, I-3-27.

³¹ I-3-60.

³² I-2-36, I-5-III-29.

³³ Samson/samsun, savaşta veya kavgada kullanılmak üzere kullanılan iri köpeklere verilen addır.

³⁴ I-3-61.

Çâk çâk etmiş iken tîg-i zebân ile seni

Kande bulduñ o kadar yâreye merhem a köpek (I-3-26) "A köpek! Dil kılıcım seni parça parça etmişken, o kadar yaraya nerede merhem buldun?"

Bu tip insan soysuz, cahil, aşağılık, gönül ehlinin düşmanı, şeytanların, kâfirlerin ve aşağılık kişilerin dostu, din yoksulu, münafık, melun ve cehennemlik bir köpektir.³⁵ Böyle insanın devlet kademelerinde bulunması özellikle sadrazam olması Osmanlı için 'musibet', 'matem', ve 'ihanet'tir.³⁶ Osmanlı'nın kötüye gidişi ve çeşitli cephelerde yenilgiye uğraması hep bu büyük fitneler çıkaran, gizliden gizliye devleti satan, edepsiz, hain köpek yüzündendir.³⁷ Saltanatın namusunu ayaklar altına alıp nice insanın ölümüne sebep olanlar böyle insanlardır:

Pâyimâl eylediñüz saltanatıñ ırzını hem

Yok yere oldu telef ol kadar âdem a köpek (I-3-8) "A köpek! Saltanatın ırzını çiğnediniz, hem o kadar insan -sizin yüzünüzden- yok yere telef oldu."

Gürcü Paşa bu kadar günah ile sağ kalırken, şair kendisine 'katli vacip' hükmü verilmesine anlam veremez, buna 'gâvur kadısının bile razı olamayacağını' söyler ve feleğe sitem eder.³⁸ Böyle birini hicvetmek, katle müstahak olmak için geçerli bir sebep olamaz.³⁹ Devletin yeniden düzene girmesi için asıl o köpeğin katledilmesi gerekir:

'Addolunsa eger esbâb-ı nizâm-ı devlet

Seni katl eylemedür cümleden evvel a köpek (I-3-12) "A köpek! Eğer devlet nizamı için tedbirler sıralansa, seni katletmek hepsinden önce gelir."

Fakat iş bununla bitmez. Bu köpeğin çok yemekle vücudu dev gibi olup ağırlaştığı için tabutunu file yüklemek gerekir. O murdar leşi insanlar çekemez,⁴⁰ aslında fillerin çekebileceği dahi şüphelidir:

Filler de çekemezse ne 'acep lâşeñi kim

Var mı bir sencileyin dîv-i mülahhem a köpek (I-3-25) "A köpek! Leşini filler de çekemezse şaşılacak şey mi? Senin gibi semizlemiş bir dev -daha- var mı?"

Domuz

³⁵ I-3-22, I-3-2, I-5-II-20, I-3-14, I-5-IV-34, I-3-37, I-3-13.

³⁶ II-3, I-3-3, I-3-4.

³⁷ I-3-6, I-3-10, I-3-7, I-3-9.

³⁸ I-3-15, I-3-16.

³⁹ I-3-17.

⁴⁰ I-3-24.

Domuz kullanılarak yapılan hakaretlerde genel itibarıyla, domuzun pisliği ve haramlığı esas alınır. Şair; muhatabını pislik, dinden uzaklık, nesepteki belirsizlik ve pisboğazlık yönünden ele alırken bazen domuz olarak nitelendirir, bazen de domuzla yan yana getirir.

Hiç kimse domuz gibi olan biriyle uğraşmak istemez. Çünkü bu tip insan kendisi pis olduğu gibi etrafına da pislik bulaştırır. Böyle birini düşünmek dahi zihinde domuz kanı gibi pis bir etki bırakır. Bu pislik mahşere kadar ortadan kalkmaz:

Sonuñda böyle bir hıñzîr ile düşdi ser-i kârım

Ki çıkmaz dâmen-i endîşeden tâ haşre dek kanı (I-2-51) "Sonunda işim böyle bir domuzla uğraşmak oldu; ki onun kanı fikrimin eteğinden ta mahşere dek çıkmaz."⁴¹

Domuz eti, Müslüman için haramdır. Fakat aç gözlü ve melun olan kişi haram-helal gözetmeden önüne geleni hırs ile yer. Bu hırs ona yaban domuzunu bile anında yutturabilecek derecededir:

Tama' bir mertebe zâtında mel'ûnuñ ki hırsından

Yudardı kuyruğundan bulsa ger hûk-ı beyâbânî (I-2-11) "Melunun tabiatında açgözlülük o derecededir ki; eğer yaban domuzu bulsa, hırs ile, kuyruğundan yutardı."⁴²

Domuzu yemek gibi yetiştirmek de dinen sakıncalıdır ve Müslüman için aşağılayıcı bir durumdur. Bir beyitte şair, Gürcü Paşa'yı İslam'dan uzak olmanın bir göstergesi olarak - devşirme oluşuna da işaretle- domuz çobanı olarak nitelendirir ve nesebinin karışıklığını, bozukluğunu da vurgulayarak böyle birinin İslam devletinde vezir olmasının uygunsuzluğunu şöyle dile getirir:

Vezîr-i mülk-i İslâm olmağa lâyıf mıdır andan

Toñuz çobanı Gürcî Ermenisi Türkî Çingânî (I-2-9) "Domuz çobanı, Gürcü Ermenisi, Türk Çingenesi olan birinin İslam ülkesine vezir olması layık mıdır?"⁴³

⁴¹ Kanın mahşere kadar kalması, 'kan gütmek' anlamına da gelir. Şair böylece Gürcü Paşa'ya olan şiddetli düşmanlığının mahşere kadar devam edeceğini anlatmak istemiştir.

⁴² 'Domuz yemek' haram yemenin, 'domuzu kuyruğundan yutmak' haram yerken gösterilen aldırmaçlığın, aceleciliğin ve pisboğazlığın bir göstergesidir.

Beyitte 'melun' kelimesi kullanılarak muhatabın kendisinin de domuz olarak nitelendirildiğini söylemek mümkündür. Domuz, bir Kur'an ayetinde Allah'ın lanet ettiği kişilerin anlatımında şöyle yer alır: "De ki: Allah katında, 'kesinleşmiş bir ceza olarak' bundan daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah'ın kendisine lanet ettiği, ona karşı gazaplandığı ve onlardan maymunlar ve domuzlar kıldığı ile tağuta tapanlar; işte bunlar, yerleri daha kötü ve dümdüz yoldan daha çok sapmışlardır." (Mâide-60)

'Hırs' (حرص) kelimesinin, 'ayı' anlamına gelen *hırs* (خرس) a benzerliği münasebetiyle Gürcü Paşa'nın aynı zamanda ayıya benzerliğinin ima edildiği de söylenebilir.

⁴³ Domuz çobanlığı İslam'a aykırılığın ve aşağılık olmanın bir göstergesidir. Şeyh-i San'an adlı birinin bir Hıristiyan kıza gönül verip domuz çobanı olması şeklinde meşhur bir hikâye vardır. Hikâyenin özeti için bk. Pala, *age.*, s. 512, 513.

Onun kadar büyük devlet düşmanı olması mümkün değildir. Padişahın o domuzu azli veya katlettirmesi gerekir:

Sen kadar düşmen-i devlet mi olur a hınzîr

Ne turur saltanatuñ sâhibi bilsem a köpek (I-3-11) "A domuz, a köpek! Senin kadar devlet düşmanı mı olur. Saltanatın sahibi niçin bekliyor bilmiyorum.)"

Maymun

Sihâm-ı Kazâ'da maymuna hareketli oluşu ve görüntüsü esas alınarak yer verilir. Şair, bir beyitte Ekmekçizade Ahmet Paşa'nın mülazımı ile ilgili olarak 'uyuz eşek' ve 'maymun'u birlikte zikrederek komik bir tezat ve görüntü ortaya koyar:

Bir uyuz har mülâzımı var kim

Şekli meymûn çengeli görünür (I-6-22) "Bir uyuz eşek mülazımı var ki, şekli çengeli görünen maymuna benzer."⁴⁴

Bunun yanı sıra bazen 'maskara' kelimesi ile muhataba ima yoluyla maymun yakıştırması yapıldığını söylemek mümkündür:

Sıklet-i zâtı Keşiş Tağı ile dengâdeng

Kendi amma ki 'aceb mashara-i çâpük ü şeng (I-16-3) "Vücudunun ağırlığı Keşiş Dağı⁴⁵ ile denk iken böyle hızlı ve kıvrak bir maskara olması tuhaftır."

Ayı, Beygir, Fil

Ayı karakter bakımından anlayışsızlık, hamlik, ahlaksızlık, kötü tabiatlılık, aşağılık ve kabalık; soy bakımından bozukluk; şekil bakımından iri cüsse karşılığı olarak kullanılan bir hakaret unsurudur. Şair böyle birini methetmekle düştüğü hatayı ve onun devlet kademeleri içerisindeki yerinin uygunsuzluğunu şöyle ifade eder:

Ki ne idrâki var ne rüşdi var ne hüsn-i ahlâkı

Hiç insân medh eder mi böyle hırs-ı çengelistânı (I-2-41) "Ne anlayış, ne olgunluk, ne de güzel ahlakı var. İnsan hiç böyle bir orman ayısını metheder mi?"

Hidmet-i devlete sâ'ir vüzerâdan göreler

⁴⁴ 'Çengeli görünen maymun', cinsel organı görünen maymuna işaret etmekle birlikte; 'çengel' kelimesi ile - 'çengeli' ifadesini 'çengeli' olarak okumanın mümkün olması münasebetiyle- aynı zamanda muhatabın bedeninin zayıflığı ve kamburluğu, hareketlerinin kıvraklığı kastedilmiş olabilir. Bu kelime 'orman' anlamına da gelmekle, beyitte çağrışım yoluyla 'orman kaçkını' ve 'orman gibi tüylü olmak' deyimlerinin ifade ettiği anlamlar da söz konusu edilebilir.

⁴⁵ Keşiş Dağı, Uludağ'ın eski ismidir. Muhatabın cüssesinin iriliğini vurgulamak için zikredilmiştir. Beyitte özellikle 'Keşiş' Dağı zikredilmekle, muhatabın dini bakımdan sapkınlığına dair ima yollu bir itham da söz konusu olur.

Bir fûrûmâye koca ayuyu akdem a köpek (I-3-5) "A köpek! Senin gibi bir sütü bozuk koca ayuyu devlet hizmetinde diğer vezirlerden ileri görürler! -Ne kötü bir durum."

Beygir ve fil vücudun dev gibi olması ve çirkinliği söz konusu olduğunda zikredilen hayvanlardır. Şair, Gürcü Paşa'yı 'bir yuları, bir de semeri eksik' fil heybetli beygir olarak nitelendirir ve olağanüstü büyüklüğü ve şerli oluşuyla Deccal'in eşeği olmaya namzet gösterir:

Ne dîv efsârı yok bir bârgîr-i fil-peyker kim

Har-ı Deccâldür derdüm eger olsaydı pâlâmı (I-2-2) "Bu dev öyle yularsız, fil suratlı-heybetli bir beygirdir ki; eğer semeri olsaydı, 'Deccal'in eşeğidir.' derdim."⁴⁶

Tilki, Çakal, Sırtlan, Bebr

Tilki kaltabanlık, düzenbazlık, hilekârlıkla birlikte zikredilen bir hayvandır. Derviş Ali adlı bir kişi bu özelliklerle bir tilki türü olan 'karsak'a benzetilir.⁴⁷ Tilkiye benzetilen bir diğer kişi Fırsatî'nin babasıdır. Şair, annesine de çakal yakıştırması yaparak Fırsatî'yi 'köpek tabiatlı sarı sırtlan' olarak takdim eder:

Şikal-i mâdedür mâder peder rûbâhter aña

'Acep mi sarı sırtlan kendi olsa ol köpek sîret (I-14-15) "Anası çakal babası tilki olan o köpek tabiatının sarı sırtlan olması şaşılacak şey mi?"⁴⁸

Bebr, Kâmûs-ı Türkî'de; "Hindistan ve Afrika'da yaşayan, kaplana benzer ve ondan büyük yırtıcı bir canavar" olarak tanımlanır. Sihâm-ı Kazâ'da muhatabın yabaniliği ve hayvani yönü anlatılırken zikredilir:

Aña nisbet seg-i salhâne bebr-i Berberistanî

Aña nisbet har-ı gûnân u mâ'is-i âhû-yı tebbet (I-14-12) "Mezbaha köpeği, Berberistan canavarı, anıran eşek, Tibet keçisi hep onu anlatan sıfatlardır."⁴⁹

⁴⁶ 'Yularsızlık' ele geçmenin ve zapt edilmenin güçlüğünün bir ifadesidir; Deccal'in eşeğinin olağanüstü gücüne ve hızına işaret eder.

'Fil-peyker' ifadesini şeytan ile ilişkilendirmek de mümkündür: Muhyiddin Arabî'nin, Şecertü'l-Kevn adlı eserinde yer verdiği bir hadiste şeytanın kafasının büyük bir fil kafasına benzediği anlatılmaktadır. (Muhiddin-i Arabî, *Şeceretü'l-Kevn*, çev. Abdulkadir Akçiçek, 2. baskı, Alperen yayınları, Ankara 2005, s. 149.)

⁴⁷ I-16-5.

⁴⁸ 'Fırsatî' ile sırtlan arasında -mahlasın anlamına binaen- sırtlanın başka hayvanların, özellikle aslanların, avladıklarını kapıp karnını doyuran 'fırsatçı' bir hayvan olması bakımından da ilgi kurulabilir.

Sırtlan ile birlikte sarı rengin zikredilmesi, Fırsatî'nin benzinin sarılığını anlatmakla birlikte bu durumun kıyafet ilmine göre karakterdeki bir takım olumsuz özelliklerin belirtisi olarak kabulü ekseninde de değerlendirilebilir. Sarışın insan için Akşemseddinzade Hamdullah Hamdî, Kıyafetnamesinde, 'Kalbi sahte, dönek; işi hıyanettir.' der. bk. Âmil Çelebioğlu, "Kıyafet İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî ile Erzurumlu İbrâhim Hakkî'nin Kıyâfetnâmeleri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul 1998, s. 238.

Keçi, Geyik, Sığır

Keçi, Fırsatî ile Itrî için yapılan bir benzetmedir. Fırsatî için yapılan benzetmede inatçılık ima edilir: Nefî şiir sahasında kendini canavara benzetir, Fırsatî ise bu canavar karşısında ayak diremesi mümkün olmayan teke hükmündedir.⁵⁰ Itrî için yapılan keçi benzetmesinde mizah ağır basar. Şair, kahpe olarak nitelendirdiği Bahsî'yi, keçiye benzettiği Itrî'ye bindirip teşhir etmek niyetindedir.⁵¹

Geyik, karısını kıskanmayanlar için yapılan bir benzetmedir. Şair, Fırsatî'nin başındaki hacamat şişesiyle boynuzlu geyiğe benzediğini ifade eder.⁵²

Sığır, Ekmekçizade hakkında küfür içeren bir beyitte yer alır. Şair, bu şahsın namussuzluk söz konusu olduğunda kurbanlık sığır gibi uysal olduğunu söyler.⁵³

Akbaba, Kuzgun, Baykuş, Yarasa

Akbaba ve kuzgun dünya malına tamah eden, devlet işlerini kendi çıkarlarına kullanan kişiler için yapılan bir benzetmedir. Bu tip insanlar 'dünyaya, âdeta bir leşe konmuş akbaba ve kuzgun gibi sarılmıştır.'⁵⁴

Yarasa cahil, kabiliyetsiz, anlayışsız kişiler için kullanılan bir benzetme unsurudur. Şair, âlemi aydınlatan güneşe benzettiği şiir kudretini anlamayıp inkar edenleri tabiatı karanlıklara almış, ışıktan nefret eden yarasalara benzetir:

Tab 'uma münkir olan fırka-i huffâş-ı nihâd

Şem '-i hûrşîd-i cihân-tâba neçe yuf derler

Bize incinmesün ol silsilenüñ serdârı

Öyle ehl-i dil-i nâdân-revişe yuf derler (II-43) "Tabiatıma münkir olanlar, âlemi aydınlatan güneş meşalesine 'yuh' diyen yarasa tabiatlı firkadandır. O kafilenin başı bize incinmesin, -aslında- öyle kaba ve cahil tarza sahip olup gönül ehli geçinen kişilere 'yuh' denir."

⁴⁹ Beyit günümüz Türkçesine aktarılırken 'tebbet' kelimesinin, esas alınan metindeki dipnotta bulunan 'tiybet' karşılığı kullanılmıştır. *mâ'is* kelimesi lügatlerde bulunmadığından onun yerine, bu kelime ile benzerliği bulunan, vezin ve anlam olarak da beyte uyan *ma'z* -keçi- kelimesi tercih edilmiştir.

Beyitte eşek-köpek, bebr-Tibet keçisi dörtlüsüyle oluşturulan leff ü neşrde; köpek ve eşek 'evcillik', bebr ve Tibet keçisi 'yabanilik' yönünden ilişkilendirilmiş; farklı kıtalarda bulunan iki memleket de zikredilerek, muhatabın hayvanlığı âdeta bütün dünyadaki hayvanları kapsayacak şekilde yansıtılmak istenmiştir.

⁵⁰ II-93.

⁵¹ I-15-14.

⁵² II-98.

⁵³ I-8-8.

⁵⁴ II-34.

Baykuş, uğursuzluğu ve viranelerde bulunması yönünden Meşrebî için zikredilir:

Meşrebî â gidi ey yâve- h^vâr-ı bî-ma 'nâ

Bekle yanın seni Rûma götürür mahdûmuñ

Yuvalansañ n'ola ol hâne-i vîrânuñda

Hemdemi sencileyin bum olur şûmuñ (II-39) "A deyyus, ey manasız saçmalıklar söyleyen Meşrebî! Oğlunun seni yanında Anadolu'ya götürmesini bekle. O virane evinde yuvalansan ne olur ki? Uğursuzun hemdemi, senin gibi, baykuş olur."

Tavuk, Ördek, Leylek

Tavuk, Kirli Nigâr için -büyük ihtimalle birden çok erkekle birlikte olması düşüncesine binaen- yapılmış benzetmedir. Şair, 'o tavuğu' hicvetmek sebebiyle, 'şairlik tabiatının bulanmasından' ve 'nazım incisini böyle bir kahpeye küpe etmekten' dolayı olumsuz bir durum ortaya çıksa da bunun kendisine noksanlık getirmeyeceğini söyler.⁵⁵

Ördek, bir beyitte şarlatan tabiatlı kişiler için, 'Şaşkın ördek göle kıçından dalar.' atasözünü çağrıştıracak şekilde kullanılır.⁵⁶

Leylek, boş konuşmaya dayalı olarak zikredilen bir hayvandır. Nef'î, kendisine faydası dokunmadığını düşündüğü babasını boş sözlerinden ve şiirdeki kabiliyetsizliğinden dolayı leylekle ilişkilendirir:

Peder bu mısra 'ı kendi söylemişdi bilür

Minâre üstüne lalak çıkar yapar hâne (I-1-14) "Bu mısraı kendi söylemiştir bilir: "Leylek minare üstüne çıkıp -lalak ile- ev yapar."

Timsah, Akrep, Kaplumbağa

Timsah benzetmesi ile yapılan hakarete pisboğazlık ve şişmanlık esas alınır. Şair, Gürcü Paşa'yı karnı şişmiş, ağzından iğrenç kokular gelen bir timsaha benzetir.⁵⁷

Akrep ve kaplumbağa yürüyüş bakımından zikredilmeleri itibarıyla ortaklık arz eder. Akrep, ahlaken düşük kadınların yürüyüşüyle bağlantılı olarak kullanılan bir hakaret unsurudur. Şair, bir beyitte Nev'îzade'yi utanmaz bir kahpeye benzetir⁵⁸ ve ardından onun yürüyüşünde kahpelere özgü eda bulunduğunu ima için; kuyruğunu kıvrması, yukarıda tutması münasebetiyle akrebi zikreder:

⁵⁵ II-27.

⁵⁶ I-12-14.

⁵⁷ I-2-14.

⁵⁸ I-15-5.

Tutalım kim o pes-i perdeden etmiş inkâr

Andan özge bu reviş kimseye akreb degül â (I-15-6) "Olmaz ya, tutalım, kahteliğini, inkâr eder gibi olmuş; bu kahtelere özgü, akrebe benzer tarzdaki yürüyüş ondan başka kimseye ait değil a!"⁵⁹

Kaplumbağa yavaş ve yük taşıyanlara has bir vaziyette yürüyen bir hayvan olmak münasebetiyle zikredilir. Şair, gemi direğine benzettiği hicvine karşılık, Gürcü Paşa'yı bu direğin saplandığı bir kaplumbağa olarak tasavvur eder ve bu hâlde 'Frengistan'ı ve Berberistan'ı dolaşın.⁶⁰ diyerek onu âleme nasıl teşhir ve rezil ettiğini anlatır.

Ejderha

Ejderha tehlike, kötülük ve azgınlığın bir ifadesi olarak Gürcü Paşa hakkında yapılan bir benzetmedir. O ejderhânın kuyruğuna basıp harekete geçmesine sebep olan Kirli Nigâr'dır. Şair bu durumu, *Kuyruğın basma Nigârâ uyur ejderhânun* "Ey Nigâr! Uyuyan ejderhanın kuyruğuna basma" ve *Kuyruğın basdı bir uyur ejderhânun kasd ile* "Bilerek, uyuyan ejderhanın kuyruğuna bastı"⁶¹ mısralarıyla dile getirir.

Sonuç

Sihâm-ı Kazâ, âdeta bir hesaplaşma ve savaş meydanıdır. Nef'î bu eserinde söz silahını bütün gücüyle harp edercesine ve en acımasız şekilde kullanarak muhatap edindiği kişiyi rezil etmeye, şeref ve haysiyet bakımından yıkmaya çalışır; bunun için de sıklıkla hakaretlere başvurur. Bu hakaretler ona göre haklı bir mücadele için sarf edildiğinden, toplumdaki zararlı insanlara dikkat çekmesi ve kötülerle mücadele aracı olması bakımından kutsal bir gayeye yöneliktir.

Nef'î, hüsrana ve yenilgiye uğratmak istediği muhatabının hem karakter hem de şekil bakımından olumsuz yönlerini karikatürize eder ve bunu yaparken, önemli ölçüde hayvanlardan faydalanır. Hayvanlar hakaret unsuru olarak, bir insanda bulunmaması gereken özellikleri belirgin bir şekilde yansıtmaya ve bu yolla aşağılama işlevi görür; muhatabın akıl ve idrakinin bulunmayışı, kötülüğü, nesebinin belirsizliği ve vücudunun çirkinliği ekseninde yoğunlaşır.

⁵⁹ 'akreb' kelimesi beyitte 'pek yakın' anlamını da karşılamakla birlikte, kast edilen anlam itibarıyla tevriyeli olarak kullanılmıştır.

⁶⁰ I-2-56.

⁶¹ I-3-30, II-20.

Sihâm-ı Kazâ'da hakaret gayesiyle hayvanlar içerisinde en çok eşek, köpek ve domuz zikredilir. Genel itibarıyla, eşek anlayışsızlığın ve cahilliğin; köpek acımasızlık ve saldırganlığın; domuz pislik ve dinsizliğin birer simgesi durumundadır. Diğer hayvanlar da aşağı yukarı benzer anlamları yüklenmektedir. Hayvanlarla ilgili anlamlandırmalar muhatabın çeşitli yönlerinin mübalağalı bir şekilde anlatımını sağlar ve teşbihlerde benzetme yönü işlevi görür.

Eserde hicvedilen kişilerin özelliklerinden hareketle adeta kötülük, ahlaksızlık, yabanilik ve vahşilik bakımından idealize edilmiş bir hayvanlar âlemi manzarası ortaya konulmuştur. Şair bu manzara üzerinde hâkim bir konumda yayını sonuna kadar gerer ve ara sıra feleğe doğrultarak hücumu girişir.

Bu manzarada siretlerin -huy ve mizaçların- çeşitliliğinin ve bu çeşitlilikte kötülük alanlarının kesişmesi ve benzeşmesinin bir yansıması olarak suretler daima hareketli ve değişkendir. Karşısına çıkan dalayan kudurmuş köpek; fahişeler söz konusu olduğunda eşek, dinden sapma durumunda domuz, yeme hususunda ayı vb. olup maceradan maceraya atılır, şekilden şekle girer. Şair bu hareket ve değişkenlik içerisinde kahramanı etkili bir biçimde teşhir ve rezil edecek hakaretleri yer yer sövgülerle iç içe sıralar.

Hakaret ve sövgüler Sihâm-ı Kazâ'yı, her ne kadar edebî olmaktan uzaklaştırmış olsa da, bir yönüyle toplumun göz ardı edilemeyecek argo kültürünün örneklerini sergileyen bir metin hâline getirir. Bu örneklerin Nefî gibi kudretli ve hünerli bir şairin kaleminden çıkmış olması esere ayrı bir hüviyet kazandırır.

Eser, yazıldığı dönemin Osmanlı toplumundaki bazı ahlaki ve siyasi aksaklıkları sergilemesi ve bunlar karşısındaki tepki tarzlarından bir yansıma olması, bir takım kötü örneklerden hareketle ideal insan tipi hakkında bazı önermeleri ima etmesi yönlerinden de önemlidir.

Sihâm-ı Kazâ, Nefî'nin bakış açısıyla; kötüler üzerine atılmış kaza oklarına benzeyen hicviyeleriyle, -yöneldiği âlemin bir yansıması olarak, her ne kadar 'bu kubbede hoş bir sadâ' bırakmasa da- adına yakışır biçimde varlığını sürdürmektedir. Asırlar boyunca elden ele dolaşan, günümüzde dahi çok bilinen bu eser üzerindeki çalışmaların sayısı arttıkça, onun başta hiciv olmak üzere mizah, dil, folklor, sosyoloji ve tarih gibi çeşitli sahalardaki yeri ve zenginlikleri daha belirgin bir şekilde ortaya konulmuş olacaktır.

Kaynaklar

- Akkuş, Metin, "Eski Türk Edebiyatında Hiciv", *Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları*, Fen-Edebiyat Fakültesi yayınları, Erzurum 2000, s. 47-67.
- Akkuş, Metin, *Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ*, Akçağ yayınları, Ankara 1998.
- Çelebioğlu, Âmil, "Kıyâfet İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî ile Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın Kıyâfetnâmeleri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul 1998, s. 225-262.
- Levend, A. Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, 4. baskı, İstanbul 1984.
- Mengi, Mine, 'Divan Şiirinde Yergi Amaçlı Söz Sanatları', *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ yayınları, Ankara 2000, s. 81-90.
- Mermer, Ahmet, Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ yayınları, Ankara 2005.
- Muhiddin-i Arabî, *Şeceretü'l-Kevn*, çev. Abdulkadir Akçiçek, 2. baskı, Alperen yayınları, Ankara 2005.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 3. baskı, Akçağ yayınları, Ankara 1995.
- Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, C. IX, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 6. baskı, Ankara 1981.
- Tâhirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lûgatı*, hzl. Kemâl Edip Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.
- Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ yayınları, Ankara 2000.